

درس اول: قواعد ترکیب

۱- واژه‌های «مآب، تَلَأُوْ» به ترتیب از چند واج ساخته شده‌اند؟

(۴) ۸ - ۴

(۳) ۷ - ۵

(۲) ۸ - ۵

(۱) ۷ - ۴

جمعیه آموزشی

واج: کوچک‌ترین جزء یا واحد صوتی زبان است که معنایی ندارد اما تفاوت معنایی ایجاد می‌کند. مثلاً واج‌های /س/ یا /ج/ به تنهایی بی‌معنی هستند، اما در کلمات سنگ و جنگ تفاوت معنایی ایجاد کرده‌اند. واج‌ها در زبان فارسی به دو گروه کلی صامت‌ها و مصوت‌ها تقسیم می‌شوند:

۱ **صامت‌ها:** در زبان فارسی «۲۳» صامت^۱ داریم. (ء، ب، پ، ت و ...)

۲ **مصوت‌ها:** در زبان فارسی «۶» مصوت^۲ داریم که به دو گروه مصوت‌های کوتاه (ـَـ) و مصوت‌های بلند (اِ ای او) تقسیم می‌شوند.

بهترین راه برای واج‌شماری، بخش‌بخش کردن واژگان و سپس شمردن واج‌های آنان است.

واج‌های کلمات «سَر، دست، کتاب و صندلی» را با هم می‌بینیم:

سَر: س + ـَ + ر (سه‌واج)

دَسْت: د + ـَ + س + ت (چهارواج)

کِتَاب: ک + ـَ + ت + ا + ب (پنج‌واج)

صَنْدَلِی: ص (صَن + دَ + لِی) + ص + ـَ + ن + د + ـَ + ل + ی (هفت‌واج)

سه نکته‌ی بسیار مهم:

نکته اول: هیچ هجایی با مصوت آغاز نمی‌شود و «الف» در ابتدای هجا همیشه صامت / ء / است. به مثال‌های زیر نگاه کنید:

آب = ا + ب آردک = ء + ـَ + ر + د + ـَ + ک او = ء + و قرآن = ق + ـَ + ر + ء + ا + ن

احسان = ء + ـَ + ح + س + ا + ن ایمان = ء + ی + م + ا + ن ای = ء + ی مآب = م + ـَ + ء + ا + ب

نکته دوم: واج‌ها نشانه‌های آوایی هستند نه نوشتاری، پس آن‌چه تلفظ نمی‌شود نماینده‌ی هیچ واجی نیست و آن‌چه تلفظ می‌شود حتی اگر صورت نوشتاری نداشته باشد، واج محسوب می‌شود.

مثال‌های زیر را چندبار با صدای بلند برای خود تلفظ کنید و به صورت بخش‌بخش بنویسید:

(۱) خواب (۲) خواهر (۳) ماهی قرمز (۴) قالی کرمان (۵) ایرانیان

(۶) سعدیا (۷) خانه (۸) اصلاً (۹) نقاش (۱۰) خیابان

تلفظ این مثال‌ها این‌گونه است:

(۱) خاب (۲) خا + هر (۳) ما + هی + ی + قر + مز (۴) قا + لی + ی + کِر + مان (۵) ای + را + نی + یان

(۶) سَع + دی + یا (۷) خا + ن (۸) اَص + لَن (۹) نَق + قاش (۱۰) خی + یا + بان

همان‌طور که گفتیم در شمارش واج‌ها تلفظ اهمیت دارد نه نوشتار، حال باتوجه به این نکته واج‌ها را می‌شماریم:

(۱) خ + ا + ب (۲) خ + ا + ه + ر (۳) م + ا + ه + ی + ی + ق + ر + م + ز (۴) س + ق + ا + ل + ی + ک + ر + م + ا + ن (۵) ا + ی + ر + ا + ن + ی + ب

(۶) س + ع + د + ی + ی + ق + ا + ن (۷) خ + ا + ن (۸) م + ا + ه + ی + ی + ق + ر + م + ز (۹) ن + ق + ق + ا + ش (۱۰) خ + ی + ا + ب + ا + ن

(۱) خ + ا + ب (۲) خ + ا + ه + ر (۳) م + ا + ه + ی + ی + ق + ر + م + ز (۴) س + ع + د + ی + ی + ق + ا + ن (۵) ا + ی + ر + ا + ن + ی + ب

(۶) س + ع + د + ی + ی + ق + ا + ن (۷) خ + ا + ن (۸) م + ا + ه + ی + ی + ق + ر + م + ز (۹) ن + ق + ق + ا + ش (۱۰) خ + ی + ا + ب + ا + ن

(۱) خ + ا + ب (۲) خ + ا + ن (۳) م + ا + ه + ی + ی + ق + ر + م + ز (۴) س + ع + د + ی + ی + ق + ا + ن (۵) ا + ی + ر + ا + ن + ی + ب

نکته سوم:

مصوت بلند / او / در آخر هجا یک واج محسوب می‌شود. به‌طور مثال در واژه‌های آهو، جادو، کاهو، کندو و ... / او / تنها یک واج است.

آهو ← ء + ا + ه + و جادو ← ج + ا + د + و

اما (اگر در پایان هجا، صدای / ـُ / شنیده شود مثل کلمات نو، درو، خسرو و ... این کلمات را باید به صورت نُو، دَرُو، خُسْرُو تلفظ کرد و شمارش واج‌های آن‌ها به‌این صورت می‌شود:

نُو: ن + ـُ + و دَرُو: د + ـُ + ر + ـُ + و خُسْرُو: خ + ـُ + س + ـُ + ر + ـُ + و

پاسخ سؤال ۱: گزینه‌ی (۲)

مآب (مَعَاب) ۵ واج تَلَأُوْ = تَلَعُ لَع (۸ واج)

تمرین ۱) در کدام گزینه / ه / صامت است؟

(۴) آزاده

(۳) کاشانه

(۲) خانه

(۱) ماه

پاسخ: گزینه (۱)

در گزینه‌ی (۱)، /ه/ تلفظ می‌شود پس صامت است اما در ۳ گزینه‌ی دیگر /ه/ به صورت / ـِ / تلفظ می‌شود پس مصوت است.

۱ - از آن‌جایی که در زبان فارسی واج‌گاه تلفظی «ث، ص، س» یا «غ، ق» و ... یکسان است آن‌ها را یکی در نظر می‌گیریم و گرنه صامت‌ها به ۳۲ واج می‌رسید.

۲ - برخی زبان‌شناسان در واژه‌هایی مثل نو، درو، خسرو، دولت و ... / ـُ و / را مصوت هفتم نامیده‌اند و برخی دیگر آن‌را مرکب از مصوت / ـُ و / صامت / و / می‌دانند ما، قول دوم را ملاک شمارش واج قرار می‌دهیم یعنی «ـُ + و». به‌عنوان مثال واژه‌ی «نو»، «نُو» تلفظ می‌شود و سه واج دارد: ن + ـُ + و

۲- در کدام گزینه ای / صامت است؟

- (۱) ایمان (۲) سی (۳) سیب (۴) پیمان

جمعیه آموزش

او/ و ای / گاهی صامت و گاهی مصوت هستند. بهترین راه تشخیص آن‌ها تلفظ است. مثلاً در کلمات یاد، یاس و . . . ای / (Y) صامت و در کلمات سب، سیر و . . . ای / با تلفظ ای / (İ) مصوت است. همچنین در کلمات وحید، واحد و . . . او / صامت و در کلمات روح، خوب و . . . او / با صدای او / مصوت است. راه دیگر تشخیص صامت یا مصوت بودن آن‌ها نیز بسیار ساده است: اگر او / یا ای / دومین حرف هجا باشند مصوت و در غیر این صورت صامت هستند.

هجا چیست؟

کلمات «می‌بینم» و «کتاب» را مثل دوران دبستان - که با ضربات دست بر روی میز بخش می‌کردیم - بخش کنید: می / بی / انم، ک / تاب هر کدام از این بخش‌ها یک هجا است^۱ اما برگردیم به مطلب اول، کلمات «یاسر، وحید، ایران، ای» را با هم بخش کنیم و مشخص کنیم ای / و او / صامت هستند یا مصوت:

یاسر یا + سر = ای / در هجای اول چون واج اول است صامت می‌باشد.

وحید و + حید = او / در هجای اول چون واج اول است صامت می‌باشد اما ای / در هجای دوم چون واج دوم است (ح + ی + د) مصوت می‌باشد.

ایران ای + ران = ای / در هجای اول چون واج دوم است (ء + ی)، مصوت است.

ای ای = ای / صامت است چون سومین واج هجا است. (ء + ی + ای)

و نکته‌ی آخر این که هجاها در زبان فارسی با یکی از سه الگوی زیر ساخته می‌شوند:

الف) صامت + مصوت: که، تا و . . .

ب) صامت + مصوت + صامت: بر، آب، تار و . . .

ج) صامت + مصوت + صامت + صامت: داشت، کاشت و . . .

پاسخ سؤال (۲): گزینه‌ی (۴)

در گزینه‌ی (۴) چون ای / سومین واج هجای اول است (پی ← پ + _ + ی) پس صامت محسوب می‌شود اما در سه گزینه‌ی دیگر دومین حرف هجا است پس مصوت می‌باشد.

تمرین در کدام گزینه او / مصوت است؟

- (۱) تولد (۲) وحید (۳) وحدت (۴) تور

پاسخ: گزینه‌ی (۴)

در گزینه‌ی (۴)، او / دومین حرف هجا (ت + و + ر) است، پس مصوت می‌باشد اما در سه گزینه‌ی دیگر چون او / اولین واج هجا است، صامت محسوب می‌شود.

تمرین علت غیرممکن بودن تولید واحدهای زبانی زیر، به ترتیب در کدام گزینه آمده است؟

«شَفِیج - سیاه من خودکار - علی خودکار علی را گم کرد.»

(۱) رعایت نکردن قواعد واجی، هم‌نشینی و نحوی

(۲) رعایت نکردن قواعد واجی، نحوی و هم‌نشینی

(۳) رعایت نکردن قواعد هم‌نشینی، نحوی و واجی

(۴) رعایت نکردن قواعد هم‌نشینی، واجی و نحوی

جمعیه آموزش

قواعد واجی: قواعدی هستند که براساس آن‌ها از ترکیب واحدها «تکواژ» یا «واژه» ساخته می‌شود. این قواعد را کسی از پیش تعیین نکرده است بلکه آشنایی ذاتی هر اهل زبانی با زبان خودش، او را از وجود چنین قاعده‌ای آگاه می‌کند. پیشتر خواندیم که تکواژها یا واژه‌ها براساس سه الگوی زیر ساخته می‌شوند:

۱) صامت + مصوت: ما

۲) صامت + مصوت + صامت: کار

۳) صامت + مصوت + صامت + صامت: دوست

کلمات بی‌معنی بی‌شماری را می‌توان با سه الگوی بالا ساخت، مثل: «رارد» یا «وتد» اما بدیهی است که شخص بی‌خبر از دستور زبان هم، چنین واژه‌هایی نمی‌سازد. قواعدی که مانع از اجتماع برخی از واحدها در کنار هم می‌شوند قواعد واجی هستند.

قواعد هم‌نشینی: قواعدی هستند که به ما کمک می‌کنند از ترکیب تکواژها یا واژه‌های مناسب، گروه‌های اسمی، قیدی و فعلی مناسب تولید کنیم. این قواعد به ما نشان می‌دهند که مثلاً ساخت گروه‌های اسمی «کار آن‌ها مرد» یا «این جغرافیای نقشه» غلط است و ساخت گروه‌های «کار آن مردها» یا «این نقشه‌ی جغرافیا» صحیح است.

قواعد نحوی: قواعدی هستند که از لحاظ دستور زبان جمله را مرتب می‌کنند. این قواعد جای صحیح گروه‌ها را در جمله مشخص می‌کنند. براساس این قواعد، کاربرد جمله‌ی «ما به مدرسه رفت.» براساس عدم تطابق نهاد (من) با فعل (رفت) غلط و کاربرد جمله‌ی «ما به مدرسه رفتیم» صحیح است. حتماً شما هم با این سخن موافقید که کودک چهار پنج‌ساله هم این نکات را رعایت می‌کند!

۱- برای شمردن مصوت‌ها کافی است تعداد هجاها را بشماریم، چون در هر هجا فقط یک مصوت وجود دارد به عنوان مثال کلمه‌ی صندلی سه هجا دارد: / ص ن / ، / د / ، / ل / پس سه مصوت دارد و کتابخانه‌ی ملی ایران ده هجا، پس ده مصوت دارد.

قواعد معنایی: بعد از قواعد نحوی نوبت به قواعد معنایی می‌رسد. قواعد معنایی جمله را از لحاظ معنا بررسی می‌کنند.

بر این اساس، جملات زیر گرچه از لحاظ نحوی صحیح‌اند اما از لحاظ معنایی صحیح نمی‌باشند:
دل کتاب‌ها گرفته بود.

دیوار به کتاب‌ها نگاه کرد.

شاید با شنیدن دو جمله‌ی اخیر به یاد آرایه‌ی تشخیص افتاده باشید. در این صورت آفرین به شما، اما فراموش نکنید بحث ما دستور زبان است نه صورت‌های خیالی آرایه‌های ادبی.

قواعد کاربردی: قواعدی هستند که به ما کمک می‌کنند هر جمله را در جای خودش به کار ببریم. به کمک این قاعده است که تشخیص می‌دهیم کاربرد جملات «الف» کنار هم، صحیح و «ب» ناصحیح است.

الف) اگر به فعالیت درسی خود ادامه بدهم، در امتحان دانشگاه موفق می‌شوم.

ب) اگر به فعالیت درسی خود ادامه بدهم، غذای مورد علاقه‌ی من آبگوشت است.

پاسخ: گزینه‌ی (۱)

بیشتر بدانیم

جدول آواهای فارسی: آواشناسی علمی است که به بررسی نحوه‌ی تولید آواهای یک زبان می‌پردازد، در حالی که در واج‌نگاری یا واج‌شناسی نقش معنایی آواها مورد بررسی قرار می‌گیرد و اینکه آیا آواها تفاوت معنایی ایجاد می‌کنند یا نه.

این جدول، واج‌گاه (مخرج) اصوات را نشان می‌دهد. این واج‌گاه‌ها به ترتیب از جلوترین قسمت دهان یعنی لب‌ها آغاز شده و تا انتهای‌ترین قسمت مرتب شده‌اند. ستون افقی دوم، چگونگی تولید شدن و پدید آمدن صداها و واج‌ها را نشان می‌دهد و ستون افقی سوم مخصوص واج‌های واکدار است. واکدار، ویژگی واج‌هایی است که هنگام ادای آن‌ها، تار آواها به لرزش درمی‌آید که می‌توان این لرزش را در هنگام ادای آن‌ها با دست گذاشتن بر روی گلو احساس کرد (تار آواها، پرده‌های نازکی در پایین حنجره و درون خرخره هستند). ستون افقی چهارم مربوط به واج‌های بی‌واک است؛ یعنی واج‌هایی که هنگام ادای آن‌ها تار آواها بی‌حرکت است و نمی‌لرزد.

انسدادی: صامت‌هایی هستند که به هنگام تولید آن‌ها واج‌گاه (مخرج) مخصوص آن‌ها هنگام عبور هوای بازدم کاملاً بسته و سپس ناگهان باز می‌شود.

دماغی (غنه، خیشومی): صامت‌هایی هستند که از راه بینی تلفظ می‌شوند و مخرج تولید بسته می‌ماند و هوای بازدم در بینی می‌پیچد.

سایشی: صامت‌هایی هستند که هنگام تولیدشان راه عبور هوای بازدم تنگ می‌گردد و هوا با ارتعاش خارج می‌شود.

صفیری: صامت‌هایی هستند که هنگام تولیدشان آوایی مانند صفیر به گوش می‌رسد.

پاشیده (تفشی): صامت‌هایی که صدایشان مانند صدای پاشیدن و ریختن آب با فشار از یک سوراخ تنگ است.

مرکب: صامت‌هایی که با انسداد شروع می‌شوند و با تأخیر به صورت سایشی رها می‌گردند.

نیم‌مصوت: صامت‌هایی که هنگام تولیدشان، هم‌زنگ یک مصوت و هم‌سایش یک صامت به گوش می‌رسد و شبیه مصوت است اما مصوت نیست؛ مانند واج آغاز کلمه‌ی «یک» و یا وسط «سییل» و یا پایان «کی».

زنشی (لرزان): صامت‌هایی که در هنگام تولیدشان، نوک زبان پیاپی به جنبش درمی‌آید و به لته یا کام می‌خورد.

کناری: صامت‌هایی که هنگام ادای آن‌ها، نوک یا روی زبان به لته یا کام می‌چسبد و هوای بازدم از دو طرف زبان خارج می‌گردد.

مخرج	لیبی	لب و دندانی	دندانی		لثوی					کامی	نرمکامی		چاکنایی			
			انسدادی	دماغی	سایشی	صفیری	پاشیده	مرکب	نیم‌مصوت		زنشی (لرزان)	کناری		انسدادی	سایشی	
نحوه تولید	انسدادی	دماغی	سایشی	انسدادی	دماغی	صفیری	پاشیده	مرکب	نیم‌مصوت	زنشی (لرزان)	کناری	انسدادی	سایشی	انسدادی	سایشی	انسدادی
واکدار	b	m	v	d	n	z	ž	j	y	r	l	g				
	پ		و	د	ن	ز	ژ	ج	ی	ر	ل	گ				
بی‌واک	p		f	t		s	š	č				k	x	q	h	?
	پ		ف	ت		س	ش	چ				ک	خ	غ	ه	همزه ع

بلند	کوتاه
â	a
î	e
u	o

بانک سوالات درس اول

- ۱- گروه بدلی در عبارت، «سعدی نامه یا بوستان، اثر شیخ شیرازی، شاعر و نویسنده‌ی ایرانی، یکی از کتاب‌های ارزشمند است که سعدی آن را بر وزن شاهنامه سروده است.» چند واج دارد؟ (سراسری هنر - ۸۸)
- (۱) چهل و یک (۲) چهل و دو (۳) چهل و سه (۴) چهل و چهار
- ۲- گروه بدلی در عبارت «خیال، این تنها پرنده‌ی نامرئی، آزاد و رها، در کویر جولان دارد.» از چند واج تشکیل شده است؟ (سراسری تجربی - ۸۸)
- (۱) ۲۲ (۲) ۲۳ (۳) ۲۴ (۴) ۲۵
- ۳- تعداد واج‌های هسته‌ی گروه اسمی کدام عبارت با عبارت‌های دیگر متفاوت است؟ (سراسری زبان - ۸۵)
- (۱) تبیین ماهیت جهان (۲) جریان تحول اجتماعی (۳) بستر فرهنگ مشترک (۴) شناخت آگاهانه‌ی مفاهیم
- ۴- واج‌های صامت (ص) و مصوت (م) کدام گزینه با واژه‌ی «بهجت‌انگیز» مطابقت می‌کند؟ (سراسری ریاضی - ۸۵)
- (۱) ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م
(۲) ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م
(۳) ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م
(۴) ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م ص م
- ۵- اگر صامت‌ها را با «ص» و مصوت‌ها را با «م» نمایش دهیم، ترکیب واج‌های واژه‌ی «آسایشگاه» به ترتیب در کدام گزینه نشان داده شده است؟ (سراسری ریاضی - ۸۱)
- (۱) ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م
(۲) ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م
(۳) ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م
(۴) م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص
- ۶- تعداد واج کدام ترکیب گزینه‌ها بیش تر است؟ (آزاد ریاضی عصر - ۹۱)
- (۱) معرفت عاقلان در اعصار. (۲) افراد ستم‌دیده‌ی جهانی. (۳) سلحشوران و گمنامان با ایمان. (۴) مرزداران غیرتمند ایران.
- ۷- کدام گزینه معنایی ندارد، اما تفاوت معنایی ایجاد می‌کند؟ (آزاد علوم پزشکی - ۹۱)
- (۱) واج (۲) تکواژ (۳) واژه (۴) دستور
- ۸- کدام یک از قواعد زبانی به ما کمک می‌کند تا بتوانیم از ترکیب تکواژها یا واژه‌های مناسب، گروه‌های اسمی، قیدی و فعلی مناسب تولید کنیم؟ (آزاد پزشکی - ۹۱)
- (۱) قواعد نحوی (۲) قواعد معنایی (۳) قواعد هم‌نشینی (۴) قواعد کاربردی
- ۹- قواعد معنایی در کدام گزینه رعایت نشده است؟ (آزاد تجربی - ۹۰)
- (۱) کتاب پرنده را شکار کرد. (۲) من من را در آینه دیدم.
(۳) آسمان آبی زیباست (۴) امروز به کجا می‌روید؟
- ۱۰- تعداد واج‌های کدام ترکیب از گزینه‌ها بیش تر است؟ (آزاد ریاضی صبح - ۸۹)
- (۱) مردان عمل. (۲) اختربخت. (۳) دست اراده. (۴) کوه بلند.
- ۱۱- کدام گزینه الگوی هجایی واژه‌ی «گفت» می‌باشد؟ (آزاد تجربی - ۸۹)
- (۱) صامت + صامت + صامت (۲) مصوت + صامت + صامت + صامت
(۳) صامت + مصوت + صامت (۴) صامت + مصوت + صامت + صامت
- ۱۲- کدام مورد از الگوهای هجایی در فارسی معیار نیست؟ (آزاد انسانی - ۸۹)
- (۱) صامت + مصوت (۲) صامت + مصوت + صامت
(۳) صامت + مصوت + صامت + صامت (۴) صامت + مصوت
- ۱۳- تعداد واج‌های کدام گزینه از گزینه‌های دیگر کمتر است؟ (آزاد پزشکی - ۸۹)
- (۱) نزدیکان. (۲) نمایشگر. (۳) مردانه. (۴) خردمند.
- ۱۴- در جمله‌ی «من من را در آینه دیدم.» کدام قاعده رعایت نشده است؟ (آزاد پزشکی - ۸۸)
- (۱) قواعد واجی (۲) قواعد هم‌نشینی (۳) الگوی هجایی (۴) قواعد نحوی
- ۱۵- تعداد واج کدام گزینه از دیگر گزینه‌ها کمتر است؟ (آزاد ریاضی - ۸۸)
- (۱) همان آدمیان (۲) اجرام آسمانی (۳) مدت کمی (۴) قدرت مشاهده

(آزمایشی سنجش - ۸۳)

۳۲- کدام گزینه مثالی برای عدم رعایت قواعد معنایی است؟

- (۱) تو تو را فریب داد. (۲) من به مدرسه می‌رویم. (۳) مدادم با دلخوری مرا خورد. (۴) عقاب‌ها، پرنده را شکار کرد.

(آزمایشی سنجش - ۸۲)

۳۳- کدام واژه بر اساس الگوی «صامت + مصوت + صامت» ساخته شده است؟

- (۱) ما (۲) آب (۳) گفت (۴) چشم

۳۴- قواعدی که به ما کمک می‌کنند تا بتوانیم از ترکیب واژه‌های مناسب، گروه‌های اسمی، قیدی و فعلی مناسبی بسازیم

(آزمایشی سنجش - ۸۱)

چه نام دارند؟

- (۱) معنایی (۲) نحوی (۳) واجی (۴) هم‌نشینی

(آزمایشی سنجش - ۸۱)

۳۵- کدام یک از الگوهای داده شده با ساخت هجایی زبان فارسی سازگار نیست؟

- (۱) صامت + مصوت + صامت + صامت
(۲) صامت + مصوت
(۳) مصوت + صامت
(۴) صامت + مصوت + صامت

(المپیاد - ۸۲)

۳۶- در همهی گزینه‌ها هر دو گروه از کلمات، ممیز معنا بودن واج را نشان می‌دهد به جز گزینه‌ی.....

- (۱) جنگ و چنگ - تاک و پاک
(۲) سوخت و ساخت - خیز و میز
(۳) دین و دیگ - پیل و فیل
(۴) شراب و سراب - سنگ و رنگ

(المپیاد - ۷۹)

۳۷- ترتیب واج‌ها در نظام آوایی کدام واژه درست نیست؟

- (۱) سود = صامت + مصوت + صامت
(۲) اثر = صامت + مصوت + صامت + مصوت + صامت
(۳) ناله = صامت + مصوت + صامت + مصوت
(۴) تحفه = صامت + مصوت + صامت + مصوت

(المپیاد - ۷۹)

۳۸- کدام گزینه درست نیست؟

- (۱) واج‌ها نشانه‌های نوشتاری‌اند، نه آوهای زبان.
(۲) در فارسی هیچ کلمه‌ای با مصوت آغاز نمی‌شود.
(۳) مصوت‌ها همیشه دومین واج هر هجا هستند.
(۴) کوچک‌ترین واحد معنادار زبان را تکواژ می‌گویند.

۱۴- گزینه‌ی ۴

۱۵- گزینه‌ی ۳

همان آدمیان (۱۴ واج) - اجرام آسمانی (۱۵ واج) - مدت کمی (۱۱ واج) - قدرت مشاهده (۱۵ واج)

۱۶- گزینه‌ی ۲

قوانین (ق / ا / و / ا / ن / ا / ی / ن) ۷ واج
ارمغان (ء / ا / ر / ا / م / ا / غ / ا / ن) ۸ واج
تاریخچه (ت / ا / ر / ا / ی / ا / خ / ا / چ / ا) ۷ واج
آینده (ء / ا / ی / ا / ن / ا / د / ا) ۷ واج

۱۷- گزینه‌ی ۳

ء + ا + ز

۱۸- گزینه‌ی ۴

اصول اخترشناسی (ء + ا + ص + و + ل + ا + ی + ا + ع + ا + خ + ت + ا + ر + ش + ا + ن + ا + س + ی) هجده واج دارد.

۱۹- گزینه‌ی ۲

نهاد با فعل مطابقت ندارد.

۲۰- گزینه‌ی ۴

اختر شناس (ء + ا + خ + ت + ا + ر + ش + ا + ن + ا + س) ۱۱ واج
مُفَاوَات (م + ا + ت + ا + ف + ا + و + ا + ت) ۹ واج
آینده (ء + ا + ی + ا + ن + ا + د + ا) ۷ واج
صَيَاد (ص + ا + ی + ی + ا + د) ۶ واج

۲۱- گزینه‌ی ۳

۲۲- گزینه‌ی ۴

چشمه: چ (ص) + ا + (م) + ش (ص) + م (ص) + ا + (م)

۲۳- گزینه‌ی ۱

۲۴- گزینه‌ی ۴

۲۵- گزینه‌ی ۱

مبدأ (با تلفظ مَبْدَع) ← م + ا + ب + د + ا + ع (ع) (۴ صامت + ۲ مصوت)
مآب (با تلفظ مَعَاب) ← م + ا + ع (ع) + ا + ب (۳ صامت + ۲ مصوت)
مبنا ← م + ا + ب + ن + ا (۳ صامت + ۲ مصوت)
ایثار ← ا + ی + ث + ا + ر (۳ صامت + ۲ مصوت)

۲۶- گزینه‌ی ۴

آتش آفرور

صامت‌ها به ترتیب: ا + ت + ش + ع + ف + ر + ز
مصوت‌ها به ترتیب: ا + ا + و

تذکره: اگر این واژه با حذف همزه تلفظ شود (آتشفروز) تعداد صامت‌هایش شش تا می‌شود.

۲۷- گزینه‌ی ۲

گره گشایی: گ + ر + ه + گ + ش + ی (۶ واج صامت)
در آمیختن: د + ر + ع + م + خ + ت + ن (۷ واج صامت)
با حذف همزه (در آمیختن) د + ر + م + خ + ت + ن (۶ واج صامت)
هم سو سازی: ه + م + س + س + ز (۵ واج صامت)
درون مایه: د + ر + ن + م + ی (۵ واج صامت)
تذکره: با ارزش‌ترین صفت عالی است و هسته‌ی گروه اسمی نیست.
برای پیدا کردن هسته‌ی گروه اسمی به درس ۱۳ و ۱۵ از همین کتاب نگاه کنید.

-۲۸- گزینه‌ی ۱

- پژوهندگی (پ + ـَ + ژ + و + ه + ـَ + ن + د + ـِ + گ + ی) ۱۱ واج
 ستایشگران (س + ـِ + ت + ا + ی + ـِ + ش + گ + ـَ + ر + ا + ن) ۱۲ واج
 اختر شناسی (ا + ـِ + خ + ت + ـَ + ر + ش + ـِ + ن + ا + س + ی) ۱۲ واج
 دانشگاهیان (د + ا + ن + ـِ + ش + گ + ا + ه + ی + ی + ا + ن) ۱۲ واج

-۲۹- گزینه‌ی ۳

-۳۰- گزینه‌ی ۱

دانش‌نامه نویسی: د + ا + ن + ـِ + ش + ن + ا + م + ـِ + ن + ـِ + و + ی + س + ی
 ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م + ص + م
 (۸ صامت و ۷ مصوت)

-۳۱- گزینه‌ی ۲

گزینه‌های (۱) و (۳) و (۴) به ترتیب تعریف قواعد معنایی، نحوی و واجی هستند.

-۳۲- گزینه‌ی ۳

در گزینه‌ی (۳) جمله از لحاظ نحوی هیچ ایرادی ندارد و هر کدام از گروه‌ها در جایگاه درست خود نشسته‌اند:
 مدادم با دلخوری مرا خورد.
 گروه نهاد گروه فیدی گروه مفعولی گروه فعلی
 اما جمله از لحاظ معنایی نادرست است. سه گزینه‌ی دیگر:
 در گزینه‌ی (۱) (تو تو را فریب داد). فاعل و مفعول یکسان است. ضمن این‌که نهاد (تو) با فعل (فریب داد) تطبیق ندارد.
 در گزینه (۲) (من به مدرسه می‌رویم). نهاد مفرد (من) با فعل جمع (می‌رویم) تطبیق ندارد.
 در گزینه‌ی (۴) (عقاب‌ها پرنده را شکار کرد). نهاد جمع (عقاب‌ها) با فعل مفرد (شکار کرد) تطبیق ندارد.

-۳۳- گزینه‌ی ۲

الگوی ساختاری هر چهار گزینه به این صورت است:

ما = م + ا (صامت + مصوت)
 آب = ا + ب (صامت + مصوت + صامت)
 گفت = گ + ت + ف + ت (صامت + مصوت + صامت + صامت)
 چشم = چ + ش + م (صامت + مصوت + صامت + صامت)

-۳۴- گزینه‌ی ۴

-۳۵- گزینه‌ی ۳ در ادبیات فارسی هیچ واژه یا تکواژی با مصوت آغاز نمی‌گردد.

-۳۶- گزینه‌ی ۳

در تعریف واج خواندیم که واج کوچک‌ترین واحد زبان است که اگر چه معنا ندارد اما اختلاف معنایی ایجاد می‌کند. مثلاً / س / و / ت / را در نظر بگیرید، اگر چه خودشان بی‌معنی هستند اما در ساختمان واژه یا تکواژ ایجاد اختلاف معنی می‌کنند، مثل: «سَر، تَر»، این دو کلمه از لحاظ معنا متفاوتند (مثل کلمات سه گزینه‌ی دیگر) اما در گزینه‌ی (۳) / پ / و / ف / اختلاف معنایی ایجاد نکرده‌اند چون پیل و فیل هم‌معنی هستند.

چند مثال دیگر: سپید، سفید / پیروز، فیروز / گوسفند، گوسپند / اسب، اسپ

-۳۷- گزینه‌ی ۴

ترتیب واج‌های «تحفه» چنین است:

تحفه (تُحْف) = ت + ح + ف + ـِ (صامت + مصوت + صامت + مصوت)

-۳۸- گزینه‌ی ۱ در گزینه‌ی (۱) واج دقیقاً بر عکس تعریف شده است. واج‌ها آواهای زبانی هستند نه نشانه‌های نوشتاری.

حسرت نبرم به خواب آن مرداب
 کارام درون دشت شب خفته‌ست
 دریایم و نیست باکم از طوفان
 دریا همه عمر خوابش آشفته‌ست.

درس دوم: جمله

۱- تعداد تکواژهای کدام گزینه بیش تر است؟

- (۱) دیده بودی (۲) می خوانم (۳) داشت می گفت (۴) بسته است

جعبه‌ی آموزش

تکواژ: یکی از واحدهای زبان است که از یک یا چند واج ساخته می‌شود. تکواژ گاهی معنا و کاربرد مستقل دارد که به آن تکواژ آزاد می‌گویند. مثل: دست، پا، کتاب و ...

گاهی نیز کاربرد و معنای مستقل ندارد و در ساختمان واژه‌های دیگر به کار می‌رود که آن را تکواژ وابسته می‌نامند. مثل: بان، ی و مند در واژه‌های آسیابان، تهرانی و هنرمند
در این جعبه‌ی آموزش تکواژهای فعل را بررسی می‌کنیم:
تکواژهای فعل:

تکواژهایی که در ساختمان فعل به کار می‌روند:

- تکواژ منفی‌ساز (/ ان / یا / ام /) در ابتدای افعال مثل: نرو، مرو
- تکواژهای وجهی / می / در مضارع اخباری و / اب / در مضارع التزامی، مثل: می‌روم، بگویم
- تکواژ استمراری / می /، مثل: می‌رفتم، می‌گفتم
- تکواژ بن: بن بخشی از فعل است که در هر ۶ ساخت آن مشترک باشد. هر فعل ۲ بن دارد:
الف) بن مضارع: از فعل امر مفرد با حذف / اب / ساخته می‌شود:

خوردن ← امر مفرد ← بخور ← حذف ب ← خور (بن مضارع)

دیدن ← امر مفرد ← ببین ← حذف ب ← بین (بن مضارع)

پیدا کردن بن مضارع فعل‌ها، همیشه آسان نیست. در زیر با بن مضارع بعضی از فعل‌ها آشنا می‌شویم:

توختن (ادا کردن و پرداختن) ← توز

پالودن (صاف کردن، تصفیه) ← پالا

مانستن (شبهه‌بودن) و ماندن ← مان

شایستن ← شای

بایستن ← بای

بودن ← باش

شدن ← شو

انباشتن ← انبار

پنداشتن ← پندار

آلودن ← آلا

آزردن ← آزار

سفتن ← سُب

گسیستن و گسیختن ← گسل

بخشیدن (دادن، عطا کردن) ← بخش

بخشودن (ترحم کردن) ← بخشا

گسیستن و گسیختن ← گسل

آمدن ← آ

هشتن (نهادن) ← هل

افراشتن و افراختن ← افراز

ب) بن ماضی: مصدر فعل است بدون علامت مصدری « نَ »، مثل:

رسیدن ← رسید

گفتن ← گفت

۵ تکواژ گذرا ساز / ان /

به بن مضارع بعضی از فعل‌های ناگذر افزوده می‌شود و آن‌ها را گذرا به مفعول می‌کند و گاهی نیز همراه برخی از فعل‌های گذرا می‌آید و آن‌ها را گذرای سببی می‌کند. (بعداً در مورد هر کدام مفصل‌تر خواهیم نوشت.)

پردیدن ← پر + ان (بن مضارع گذرا شده به مفعول) پر + ان + د/اید (بن ماضی گذرا شده)

۶ تکواژ صفت مفعولی‌ساز:

تکواژ /ه/ یا /ه/ به بن ماضی فعل‌ها افزوده می‌شود و آن را «صفت مفعولی» می‌کند. مثل: ساخته، گفته و ...

۷ شناسه‌ی فعل یک تکواژ است و اگر شناسه‌ی فعل «مستتر» باشد، شناسه‌ی مستتر را (که به صورت Ø نشان داده می‌شود) به عنوان تکواژ می‌شماریم. در زیر، تکواژ شناسه را در افعال ماضی و مضارع نشان می‌دهیم:

ماضی

گفت + م

گفت + ی

گفت + Ø

گفت + یم

گفت + ید

گفت + ند

مضارع

می + پر + م

می + پر + ی

می + پر + د

می + پر + یم

می + پر + ید

می + پر + ند